

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

מאת: יצחק בירך דסקל – דיין ומורה צדק וחבר בד"צ

בס"ד, גליון תב, פרשת האזינו, תשפ"א

יעוץ לכל סכסוכי ממון, ואישות. ועריכת חוזים על פי ההלכה.

טל: 052-7611435 y.b.daskal@gmail.com

בית דין צדק "בינת המשפט"

פשוט, מה חלק פשוט אף על גב דלא מטא לידיה, אף חלק בכורה אף על גב דלא מטא לידיה כו'. א"ר פפא: דיקלא ואלים, ארעא ואסיק שירטון - דכ"ע לא פליגי דשקיל, כי פליגי - בחפורה והוה שובלי, שלופפי והוה תמרי, דמ"ס: שבחא דממילא, ומר סבר. אישתני.

ופירש הרשב"ם: "בשבח ששבחו - ממילא, אבל כשהשביחו יורשין, הכל מודים דאינו נוטל פי שנים: מאי טעמייהו דרבנן - דאפי' בשבחא דממילא לא שקיל חלק בכורה: עד דמטיא לידיה - דנותן, ואינו יכול ליתנה לאחרים, דאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם: מקיש חלק בכורה לחלק פשוט - דפי שנים היינו שני חלקים, חלק פשוט וחלק בכורה, והזכירם בתיבה אחת, דהוה מצי למכתב חלק אחד על אחיו: מה חלק פשוט אף על גב דלא מטא לידיה - דכל ראוי שבעולם הבן יורש מאביו, דהא לא איקריא ירושה מתנה דנימא אינו נוטל חלק פשוט אלא במוחזק, אף חלק בכורה נמי, ומיהו ראוי גמור, כגון שהשביחו יתומים לא שקיל פי שנים, דלהכי אהני בכל אשר ימצא לו: דיקלא - קטן הניח להן אביהן: ואלים - שנתעבה אחרי כן, וכן הניח להן ארעא ואסקא אחרי כן שירטון, וזבל ונתייפתה בכך: דכ"ע - רבי ורבנן: דשקיל - דשקיל - דעדיין שמו עליו: בחפורה - שחת הניח להן ונעשו אחרי כן שובלי, וכן שלופפי, דקלים שהפריחו פירות ונעשו אחרי כן תמרים, בכי האי גוונא שבחא דממילא פליגי עכ"ל הרשב"ם.

הנה מבואר, דלפי רבנן, אין היורש יורש שבח נכסים ששבחו לאחר מיתה, כיון שחלק בכורה נקרא מתנה, ואין אדם יכול לתת במתנה דבר שלא בא לעולם, ורק לאחר שזוכה בו יכול ליתנו, לכן, כיון שכשמת האב לא היה השבח בעולם, אין האב יכול לתת חלק זה לבכור, מה שאין כן ירושה אינה מתנה, ולכן היורש זוכה בירושה בכל שבח שישביחו הנכסים לאחר מיתה היורש.

לפי זה, לא זוכה הבן הבכור בשבח שיבוא לאחר מכן, אלא אם כן חילק וקנה את חלק הבכורה לגמרי, אבל אם לא חילקו את הירושה והושבחה הירושה לאחר מיתה האב, לא נוטל הבכור חלק הירושה בשבח שהשביחו הנכסים לאחר מכן. עוד נתבאר, שאם השבח הוא בדבר עצמו, כמו דקל שנתעבה או קרקע ונזדבלה ממילא על ידי הים, אין זה נחשב ראוי אלא כדבר שמוחזק בו, ונחלקו רבי וחכמים בדקל שגדלו בו פירות, ובשחת שנעשה שובלי, והלכה כחכמים.

וכן פסק המחבר בחושן משפט (רעח, ו) וז"ל "אין הבכור נוטל פי שנים בשבח ששבחו נכסים לאחר מיתה אביו, אלא מעלה אותו

בדין חלק בכור בקרקע שהושבחה

ובו יבואר: א. הטעם שבכור אינו זוכה בשבח נכסים שהשביחו לאחר מיתת אביו. ב. ירש דקל וגדלו פירות, או שהדקל נתעבה, האם הבכור נוטל בשבח, חלק בכורה. ג. נזבלה הקרקע מעצמה על ידי הים, האם נוטל בשבח חלק בכורה. ד. איזה סוג שבח נוטל הבכור. ה. האם הבכור יורש חלק בכורה, אם התייקרו הנכסים לאחר מיתת האב. ו. ירשו קרקע חקלאית, והשתנה התב"ע לבניה, האם יורש חלק בכור.

הנידון

"אנו שני אחים, אני הבכור. אבי מורי ז"ל הניח לנו ירושה קרקע, ובשעת מיתתו הקרקע היתה חלקאית ולא מאושרת לבניה, לא חילקנו את הקרקע בינינו ונשאר שותפים בקרקע. לימים השתנה התב"ע בכל המקום, וגם הקרקע שלנו אושרה לבניה, ושוה הרבה יותר משעת פטירתו של אביו ז"ל. נפשנו בשאלתנו, האם הבכור נוטל חלק בכורה בשבח שהשביחה הקרקע".

תשובה

כן, הבכור נוטל גם מהשבח חלק בכורה, לכן יש לחלק את שווי הקרקע לשלושה חלקים, הבכור נוטל שנים והפשוט חלק אחד.

ביאור התשובה

דין בכור בשבח נכסים

בתחלה נבאר דין בכור בשבח נכסים, דהנה, זה שבכור נוטל פי שנים בנכסי אביו מפורש בתורה, (דברים כא, טז-יז) "טז) וְהָיָה בְּיוֹם הַנְּחִילוֹ אֶת בְּנָיו אֶת אֲשֶׁר יִהְיֶה לוֹ לֹא יִכַּל לְבַכֵּר אֶת בֶּן הָאֵהוּבָה עַל פְּנֵי בֶן הַשְּׂנוּאָה הַבְּכֹר: (יז) פִּי אֶת הַבְּכֹר בֶּן הַשְּׂנוּאָה יִפְיֵר לְתֵת לוֹ פִּי שָׁנִים בְּכָל אֲשֶׁר יִמָּצָא לוֹ פִּי הוּא רְאִשִּׁית אָנֹכִי לוֹ מִשְׁפֵּט הַבְּכֹרָה", ונחלקו רבי ורבנן האם בכור נוטל חלק בכורה בשבח ששבחו נכסים לאחר מיתת האב, דגרסינן בבבא בתרא (קכד, א) "דתניא: אין בכור נוטל פי שנים בשבח ששבחו נכסים לאחר מיתה אביהן; רבי אומר, אומר אני: בכור נוטל פי שנים בשבח ששבחו נכסים לאחר מיתה אביהן כו'. מאי טעמייהו דרבנן, אמר קרא: לתת לו פי שנים, מתנה קרייה רחמנא, מה מתנה עד דמטיא לידיה, אף חלק בכורה עד דמטיא לידיה. ורבי אומר, אמר קרא: פי שנים, מקיש חלק בכורה לחלק

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

ובספר החינוך פרשת פינחס (מצוה ת) כתב, וז"ל "ואין הבכור נוטל פי שנים אלא בנכסים המוחזקים לאביו, כלומר שבאו ברשות אביו בחייו, אבל לא בראויים לבוא אל אביו, שנאמר [דברים כ"א, י"ז], בכל אשר ימצא לו. כיצד, אחד ממורישי אביו שמת לאחר מיתת אביו, אין הבכור נוטל באותה ירושה פי שנים, וכך אם היתה לאביהם חוב שחייבים לו ואפילו בשטר, או אפילו היתה לו ספינה בים, אין לבכור בזה פי שנים, (שאינן זה פי שנים) שאין זה מצוי לאביו. וכן מטעם זה אין הבכור נוטל בשבח ששבחו נכסים אחר מיתת אביו, כגון שחת שנעשה דגן, והאילנות שהוציאו פירותיהן, שכל זה לא היה מצוי לאביו בימיו, אבל אילן קטן שנעשה גדול שלא מחמת הוצאה אלא מעצמו גדל אחר מיתת אביו קודם חלוקה הבכור, נוטל בזה פי שנים, דמצוי לאביו נקרא מכיון שלא נשתנה ענינו עכ"ל הנה מבואר דההגדרה הוא שהיה מצוי לאביו.

הנה מצאנו ביאור בזה, דאף על פי שחלק בכורה קרוי מתנה, מכל מקום, באופן שלא השתנה הגוף, ושמנו עליו, והיה מצוי לאב, אין השבח נחשב כדבר חדש, אלא הוא שייך לגוף הירושה, וכיון שהוא בכלל הירושה, הבכור זוכה בשבח זה, מה שאין כן בשבח ששינה את גוף הנכס שירש, ואין שמו עליו, ולא היה מצוי לאביו.

העולה מזה: ההגדרה איזה שבח נוטל הבכור, היא, שאם השבח שינה את גוף הירושה, ואין שמו עליו, הרי הוא "ראוי", שאין בכור יורש, אבל אם לא נשתנה גוף הירושה, ושמנו עליו, כגון דקל שנתעבה או קרקע שנזבלה, הרי הוא בכלל הירושה בעצמה, כיון שהיא היתה מצויה אצל האב.

הושבחה הקרקע בדמים

ויש לעיין, מה הדין בירושה שהוקרה בדמים לאחר מיתת האב, ולא נשתנה כלום במהות הירושה, אלא שיש ביקוש גדול לנכס, מכל מיני סיבות בשוק, ועלה מחיר הירושה בקרקע או במטלטלין, האם הבכור יורש חלק בכורה ביוקר.

והה לפי המבואר לעיל, פשיטא שהיורש נוטל חלק היוקר בדמים, שהרי הירושה עצמה לא השתנה כלל, ששמה עליה, ולא השתנה כלל גוף הירושה, והיתה מצויה לאביו, וכן כתב הש"ך בפשיטות בחושן משפט (קטו, ס"ק ה) וז"ל "ועל כל פנים זכינו לדין ברור, דשבח דממילא, כגון נתייקרה ודיקלא ואלים ארעא ואסקא שרטון, וכל מאי דנוטל בכור פי שנים ולא מקרי ראוי לגביית בכור כו" עכ"ל.

וכן להלן כתב הש"ך, ומוכיח זאת מכל שכן מקרקע שנזבלה כנראה לעיל, וז"ל (שם, ס"ק לב) "דהא אפילו בכור וכתובת אשה גובה משבחה דנתייקרה לכולי עלמא, וכמו שכתבתי לעיל סעיף א' ס"ק

השבח בדמים, ונותן היתר לפשוט. והוא שישתנו הנכסים, כגון כרמל שנעשו שבילים וכפניות (פיוש, תמרים בעודן סמדר, רש"י) שנעשו תמרים. אבל שבחו מחמת עצמן ולא נשתנו, כגון אילן קטן שגדל ועבה, וארץ שעלתה שרטון (פירוש, שנתקבץ העפר ודחה אמת המים שבשדה), הרי זה נוטל בשבח פי שנים. ואם מחמת הוצאות השביח, אינו נוטל.

העולה מזה: אין הבכור נוטל בראוי חלק בכורה, במה דברים אמורים בשבח שהשתנה הירושה לגמרי, כמו פירות דקל שגדלו לאחר מיתת אביו, אבל אם לא השתנה לגמרי, כגון קרקע שעלה הים ונזבלה, או דקל שנתעבה וכדו', זוכה בחלק הבכורה.

ביאור ההבדל בין סוגי השבחה

אבל צריך ביאור, מה ההבדל בין דקל שנתעבה וקרקע שעלתה שרטון, לפירות דקל שגדלו, סוף סוף אם חלק הבכורה הוא מתנה, ואין אדם נותן אלא מתנה שיש בידו, אם כן לא זכה הבכור בשום שבח, ומדוע בדקל ונתעבה וכדו' זוכה בשבח.

ובלשונות הראשונים מצאנו ביאור בזה, דהרשב"ם (שם) כתב וז"ל "דשקיל - דעדיין שמו עליו", וכונתו, דאף על פי שמתנה קריא רחמנא, מכל מקום כיון שזוכה בגוף הדבר מיד מדין ירושת בכור, לפיכך כל השבח לאחר מכן ששמו עליו, הרי הוא בכלל הירושה שזכה בשעת מיתתו, מה שאין כן פירות, הם שבח שיצאו מהנכסים, והבכור לא זכה בירושה לגמרי שפירות הירושה של הבכורה יהיו שלו, אבל מה ששמו עליו, הוא לא נקרא שבח, אלא זה החלק הבכורה שירש.

והרמ"ה כתב (שם) וז"ל "ומסתברא דעד כאן לא פליגי אלא במידי דאשתני גופיה לגמרי, דומיא דחפירה והווי שיבלי, שלופפי והווי תמרי. אבל כופרי והווי תמרי, דכולי עלמא שקיל ביה פי שנים, דהא לא אשתני גופיה לגמרי. דאי לא תימא הכי, אדקא מיפלגי בשלופפי והווי תמרי, ליפלגו בכופרי והווי תמרי, אלא לאו שמע מינה כדקאמרינן עכ"ל, וכן כתב המאירי (שם) וז"ל "אם שבחו הנכסים מאליהן, אם הוא שבח שנשתנה בו הגוף, כגון כרמל שנעשה שבולת, או כפניות שנעשו תמרים, שנשתנה הגוף מכל וכל, אינו נוטל בה פי שנים, אבל אם לא נשתנה הגוף, כגון נטיעות שגדלו ונתעבו, או הקרקע שהיה נמוך והמים מתקבצין בה ומפסידין את זריעתה ועכשו העלתה שרטון, ר"ל גבשושית של עפר עד שהיא ראויה לזריעה, הואיל ולא נשתנה הגוף הרי זה נוטל בה פי שנים" עכ"ל, הנה רמ"ה והמאירי הגדירו זאת, אם נשתנה גוף הנכסים.

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

שם הנכס, ושמו עליו עליו והיה האב מוחזק, ומזה למדו על יוקר, ואין סברא לחלק מה היא סיבת היוקר, דבמציאות הוא אותו הנכס, ואין שום סברא לחלק בין סיבת יוקר מחמת זכויות בניה, או מחמת ביקוש וכדו', בכל אופן כל יוקר בדמים פשיטא ששמו עליו, והוא מוחזק ביד האב, האב והבכור נוטל בה פי שנים.

העולה מזה: קרקע חלקאית שהשתנה התב"ע והתייקרה בעבור תוספת זכויות בניה, וכל כדו', הבכור נוטל פי שנים בשבח, כיון ששם הקרקע לא השתנה, ולא גוף הקרקע, והוא מצוי ביד האב, ואין לחלק בין סיבות היוקר.

דינים העולים:

א. אין הבכור נוטל בראוי חלק בכורה, במה דברים אמורים בשבח שהשתנה הירושה לגמרי, כמו פירות דקל שגדלו לאחר מיתת אביו, אבל אם לא השתנה לגמרי, כגון קרקע שעלה הים ונזדבלה, או דקל שנתעבה וכדו', זוכה בחלק הבכורה.

ב. ההגדרה איזה שבח נוטל הבכור, היא, שאם השבח שינה את גוף הירושה, ואין שמו עליו, הרי הוא "ראוי", שאין בכור יורש, אבל אם לא נשתנה גוף הירושה, ושמו עליו, כגון דקל שנתעבה או קרקע שנזבלה, הרי הוא בכלל הירושה בעצמה, כיון שהיא היתה מצויה אצל האב.

ג. ירש הבכור קרקע או מטלטלין, והוקרו בדמיהן, זוכה הבכור ביוקר הדמים, והוא כל שכן מדקל שנתעבה וקרקע שנזדבלה, דלא נשתנה שם הירושה ולא גוף הירושה, והוא מצוי אצל האב.

ד. קרקע חלקאית שהשתנה התב"ע והתייקרה בעבור תוספת זכויות בניה, וכל כדו', הבכור נוטל פי שנים בשבח, כיון ששם הקרקע לא השתנה, ולא גוף הקרקע, והוא מצוי ביד האב, ואין לחלק בין סיבות היוקר.

ה', והכי מוכח נמי בש"ס סוף פרק יש בכור, מדקאמר וכולן אין נוטלין בשבח לאתוויי שבחא דממילא, חפירא והוי שובלי שלפופי והוי תמרי, ולא קאמר דיקלא ואלים ארעא ואסקא שרטון אלמא, דבדיקלא ואלים וארעא ואסקא שרטון אפילו בכור וכתובת אשה גובין מיתמי וכדאמר רב פפא בפ' יש נוחלין (דף קכ"ד ע"א) דבכור גובה מהנך משום דהוי מוחזק, והוי דקנה וכדבר שבא לעולם בחיי אביהן, ואם כן כל שכן בעל חוב, ואם כן כל שכן בשבח דנתייקרה" עכ"ל הש"ך.

וכן פסק בפשיטות בשו"ת מהרש"ך (חלק ב סימן קח) וז"ל "וכל שכן בשבח שהשביחו הנכסים מעצמם כמו שבא בשאלה, דהיינו שבח הגרוש ששעלה מה שעלה ערכם, ושבח הסחורות שקבל בפרעון חובו שנתייקרו והרויח בהם מה שהרויח, דאפילו לעניין בכור דקיימא לן [ב"ב קכד ע"א] דאינו נוטל פי שנים בשבח שהשביחו הנכסים לאחר מיתת אביהם, מכל מקום בשבח דממילא כגון דקלא ואלים ארעא ומסקא שרטון שקיל בכור פי שנים, דיראה דעליית הגרוש שערך שעלו ושבח הסחורות שנתייקרו דמי לדקלא ואלים" עכ"ל. הנה נתבאר שיוקר נכסים, מטלטלין או קרקעות, פשיטא שירש זוכה בשבח.

העולה מזה: ירש הבכור קרקע או מטלטלין, והוקרו בדמיהן, זוכה הבכור ביוקר הדמים, והוא כל שכן מדקל שנתעבה וקרקע שנזדבלה, דלא נשתנה שם הירושה ולא גוף הירושה, והוא מצוי אצל האב.

קרקע חלקאית שקבלה תב"ע לבניה

לאור המבואר נבוא לבאר מה הדין בקרקע חלקאית שאושר לה תב"ע לבניה, וכן בנין שקיבל תוספת זכויות בניה וכדו', האם גם בזה זוכה הבכור בשבח, דיש לומר דאינו דומה ליוקר הנראה לעיל דזוכה הבכור, דביוקר לא השתנה כלום, מה שאין כן אם חל שינוי בזכויות הבניה, יתכן שזה אינו מוחזק, אלא ראוי, כי השתנה מהות הקרקע, והיוקר אינו מחמת ביקוש גדול יותר, אלא בגלל שינוי מהותי בקרקע, וכן יש לעיין בהוריש אביו קרקע שקיבלו אישור לעשות ממנה בית חיים, שמכירה רב מאוד, גם זה השתנה מהות הקרקע.

אבל לאחר העיון בלשונות הראשונים הנראים לעיל, פשיטא שאין לחלק בין יוקר מחמת ביקוש או שינוי תב"ע, דהרי הם כתבו שעיקר הטעם שהבכור זוכה בשבח של דקל שנתעבה וכדו', הוא שלא נשתנה

